

Logopèdia:

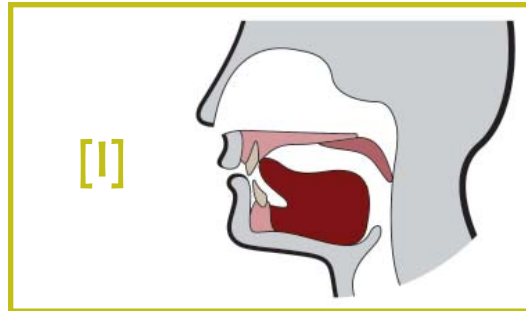
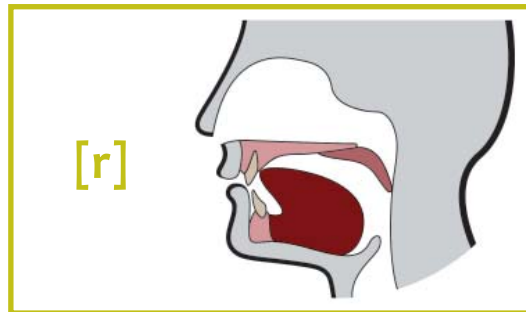
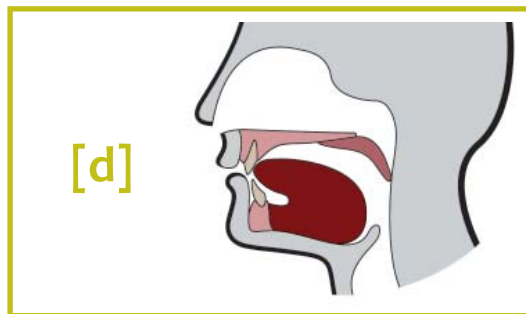
Una tarda, durant un tractament, una nena de sis anys em va preguntar: “Adagón’ s’escriu amb /d/ alta o amb /d/ baixa?” Aquestes paraules anaven acompanyades del gest manual d’escriure les lletres /d/ i /r/. Es deia Anna Aragón i volia saber com s’escrivía el seu cognom per no fer una falta d’ortografia. Així, em feia la mateixa pregunta que els seus companys de classe feien a la mestra: “aquesta paraula s’escriu amb /b/ alta o amb /v/ baixa?” En el català que parlem aquí, tant la grafia /b/ com la grafia /v/ representen el so [b], de manera que aquesta demanda és habitual en nens que encara estan aprenent a escriure correctament; però el que li passava a l’Anna era que no notava la diferència sonora entre [d] i [r], és a dir, que les sentia igual, i per això em feia aquella pregunta.

El terme “**dislàlia**” es fa servir per anomenar una parla alterada que es caracteritza per presentar problemes a l’hora de produir o utilitzar un o més fonemes de la llengua. En un quadre clínic de dislàlia s’observen problemes per articular determinats fonemes i/o per seleccionar-los a l’hora de combinar-los per formar les paraules.

Els fonemes afectats: [d], [r] i [l]

Dins la cavitat oral hi ha un lloc conflictiu on s’articulen diversos fonemes: és el punt format entre **els alvèols i les dents incisives anteriors**. En aquest espai, que correspon a la part més anterior del paladar (just darrere de les dents incisives superiors), es produeixen els sons [r] i [l], els fonemes **alveolars**. El so [d], que és un fonema **dental**, s’articula una mica més endavant, just a la paret posterior d’aquestes mateixes dents.

En un espai tan petit on es produeixen aquests tres sons tan poc contrastats té una certa lògica que s’observin dificultats com la que hem vist en el cas de l’Anna, ja que són fonemes molt propers respecte al punt d’articulació i de sonoritat molt semblant. Formen un perfil molt típic de dificultats de la parla que es coneix com el **conflicte del triangle alveolar**.

EL TRIANGLE ALVEOLAR, UN PUNT CONFLICTIU

Montserrat Massana Molera

El conflicte del triangle alveolar és molt freqüent entre els alumnes de les nostres escoles, sobretot en mainada que ha patit otitis seroses recurrents. Si es presenta als **tres anys**, és un signe d’**immaduresa fonològica**. Podria ser que evolucionés favorablement sense necessitat d’intervenció, però si es detecta es poden fer exercicis de prevenció. Si encara es manté als **quatre anys**, es considerarà una dificultat **greu** del procés fonològic, i caldrà una intervenció específica.

El conflicte del triangle alveolar és una dislàlia que es pot produir tant en la **producció** (articulació de cada so) com en la **selecció** (tria de cada fonema a l’hora de coarticular les paraules) i també en la combinació d’ambdues. Aquests tres fonemes hi queden implicats i es poden veure substituïts els uns pels altres: pot ser que totes les [d] es produeixin com a [r], o a l’inrevés (en aquests casos, el fonema [l] sol estar ben conceptualitzat); també pot ser que [d] i [r] siguin sempre substituïdes per [l]; o bé es pot confondre la [d] per la [l], o la [r] per la [l]... És a dir, que ens podem trobar amb totes les combinacions possibles. El problema està bàsicament entre la [d] i la [r], ja que dels tres fonemes són els dos menys diferenciats.

Si sempre es manifesten **les mateixes** substitucions, sol tractar-se d’un problema de **pràxia**, i caldrà treballar el moviment de la musculatura oral per arribar a articular correctament cada fonema. Però si la substitució és **aleatòria** (no sempre segueix el mateix patró), la dificultat estarà relacionada amb la **discriminació** i caldrà fer un treball d’entrenament auditiu.

L’objectiu de la intervenció és resoldre el conflicte del triangle alveolar i arribar a la correcta selecció i producció dels fonemes afectats. Es treballarà l’aspecte articulari (quan el problema estigui en la producció), la discriminació auditiva (quan la dificultat estigui en la diferen-

ciació) i la generalització (consolidació) dels fonemes ja apresos.

Treball per a l’articulació

Cal saber quins tipus de fonemes s’estan treballant. Els tres trets fonològics de cada fonema són:

- [l]: lateral, alveolar, sonor.
- [d]: fricatiu, dental, sonor.
- [r]: vibrant simple, alveolar, sonor.

Quan el fonema [d] està a inici de paraula és oclusiu, i quan està en posició intervocàlica és fricatiu. Veiem, doncs, que els fonemes [r] i [l] tenen el mateix punt articulari, però que el del fonema [d] és una mica més anterior (dental). Tots tres fonemes són sonors; el tret distintiu que canvia entre ells és el tipus d’articulació:

- Per a l’articulació del so [l] (lateral), cal que la llengua mantingui una certa tonicitat i que la punta connecti amb els alvèols de manera que obstrueixi el pas central de l’aire i que a aquest no li quedi més remei que sortir fregant pels canals laterals, entre la llengua i l’arcada dental superior.
- Per a l’articulació del so [d] (fricatiu), es parteix de la interdental castellana [θ] i se sonoritza, ja que el fonema [d] pot ser tant interdental com dental. Per notar la sonoritat d’un fonema hem de sentir la vibració de les cordes vocals quan el pronunciem (ho podem fer posant la mà, plana, damunt el coll).
- Per a l’articulació del so [r] (vibrant simple), es parteix de la [d] interdental i es desplaça la punta de la llengua fins a arribar als alvèols.

Quan s’aconsegueixi que aquests fonemes s’articulin correctament, el resultat sonor també serà diferent.

Treball per a la discriminació

En el tipus de dislàlia que estem tractant, és molt important incidir en els exercicis que presentem a continuació, ja que la majoria de vegades els conceptes fonològics no estan prou clars i se solen confondre.

Per tal d'establir les característiques dels sons [d], [l] i [r], començarem entrenant la percepció a partir de diverses habilitats auditives: l'alerta, l'atenció, la discriminació, el reconeixement i la selecció. Aquest treball pot ser previ o simultani a l'articulatori.

- **Alerta:** dir al nen que escolti. Posar l'atenció necessària per tal que resolgui els exercicis que se li van proposant.
- **Atenció:** parar atenció i notar els canvis. L'objectiu d'aquests exercicis és adonar-se de si el receptor nota la diferència quan es canvia de fonema.

- **Exercici:** l'emissor dirà dues síl·labes i el receptor haurà de notar si sonen igual o diferent. Per exemple: "da-da", "da-ra", "ra-ra", "ra-da".

- **Exercici:** l'emissor repetirà moltes vegades seguides la mateixa síl·laba i, quan en faci una de diferent, el receptor haurà de fer un senyal. Per exemple: "da-da-da-da-da-ra...", "la-la-la-da...", "ra-ra-ra-da...", etc. També es pot fer alternant les vocals. L'emissor haurà d'anar a poc a poc per tal que el receptor tingui temps de fer el senyal convingut.

- **Discriminació:** notar les diferents seqüències. L'objectiu és que el receptor detecti els sons que es combinen en diferents seqüències.

- **Exercici:** l'emissor dibuixarà una seqüència d'imatges que associarà a les síl·labes corresponents, després les pronunciarà i el receptor les haurà d'interpretar sense veure la grafia.

L'emissor dirà:

-Aquesta imatge correspon a la síl·laba [da] → =
i aquesta a la [ra]. → +

A continuació pronunciarà una seqüència de tres síl·labes i el receptor haurà d'assenyalar, d'entre totes les opcions que se li oferiran, la que hagi sentit.

= = +   = + =   + + =
da da ra   da ra da   ra ra da

+ = +   + = =
ra da ra   ra da da

Les seqüències es poden allargar afegint-hi més síl·labes.

(Aquest treball es farà amb síl·labes que continguin el so [l] en els casos en què el conflicte impliqui també aquest fonema.)

- **Reconeixement:** identificar les grafies que corresponen a cada síl·laba. L'objectiu és que el receptor sàpiga com s'escriu cada síl·laba, que associï les grafies amb els sons.

- **Exercici:** el mateix que el de la discriminació però associant a les imatges la grafia en comptes dels fonemes.

- **Selecció:** conèixer i utilitzar els fonemes. L'objectiu és que l'alumne pugui triar, entre tot el seu repertori fonètic, les síl·labes que li convinguin en cada cas.

- **Exercici:** el mateix que el de la discriminació però canviant-se els papers d'emissor i de receptor.

Si al nen li segueix costant trobar la diferència entre aquests sons, haurà de fer la mateixa seqüència d'exercicis però amb fonemes més distants. I, per fer-ho més visual, es poden fer servir gomets de colors.

Per discriminar els fonemes [d], [l] i [r] ja en paraules amb significat, es pot fer l'exercici següent:

- **Oposicions fonològiques:** buscar imatges i fer que l'alumne assenyali, entre dues paraules molt semblants, amb quin so va la paraula que se li dirà (la diferència entre aquestes dues paraules serà justament el fonema que s'estigui treballant):

[d] - [l]	[r] - [l]
muda - mula	pera - pela
dona - lona	fira - fila
soda - sola	paret - palet
[d] - [r]	[d] - [r] - [l]
seda - cera	cada - cara - cala
pedal - peral	bada - vara - bala
moda - mora	mutat - morat - mulat

- També es poden oferir frases incongruents (per comprovar si l'alumne ho nota):
- Aquest noi té la "cada" molt "duda".
  - Tinc la cara "pelara".
  - Em menjaré aquesta "malalena".

Generalització

Entenem que la **generalització** es dona quan el nen incorpora els fonemes que confonia dins la parla espontània sense haver-hi de pensar. Un cop els pot articular i diferenciar correctament, ha de passar pel procés de generalització (en molts casos costa més aquest procés que arribar a discriminar i produir correctament els sons). Ha de fer un esforç conscient fins que els arribi a incorporar de forma automàtica. Proposem un seguit d'exercicis per ajudar-lo en aquest procés:

- **Embarbussaments:** "la Margalida mig adormida jeu a la eixida tota ensopida".

- Cançons: "cada dia al dematí canta el gall 'quiquiriquí' / i la gent, mig adormida, es desperta de seguida".

- Rodolins: "cada dia en llegir el diari, miro primer el calendari", "la Maria Helena menja una magdalena".

- Llistes de paraules:
  - Participis (-ada): parada, cansada, cantada...
  - Botigues (-eria): fruiteria, peixateria, sabateria...
  - Continentes (-era): sucrera, sopera, fruitera...
  - Oficis (-dor): pescador, caçador, planxador...
  - Oficis (-dora): esquidora, venedora, entrevistadora...
  - Oficis (-aire): drapaire, llenyataire, escombraire...
  - Electrodomèstics (-dora): liquidadora, rentadora, espremadora...

- Identificar les imatges que contenen els sons [d], [l] i [r] dins d'un dibuix i fer frases amb les paraules que representen. Per exemple, es pot formar una frase prenent paraules del dibuix d'una cuina (nevera, aigüera, escalfador, plàtera, fruitera, colador, cullera, calendari, etc.).

- Localitzar, dins d'una paraula, la síl·laba que conté algun dels fonemes treballats.

	1	2	3	4	
					calendari
					pandereta
					madalena
					verduleria
					piruleta
					nedadora
					peladilla
					guardiola
					liquadora
				X	cadira

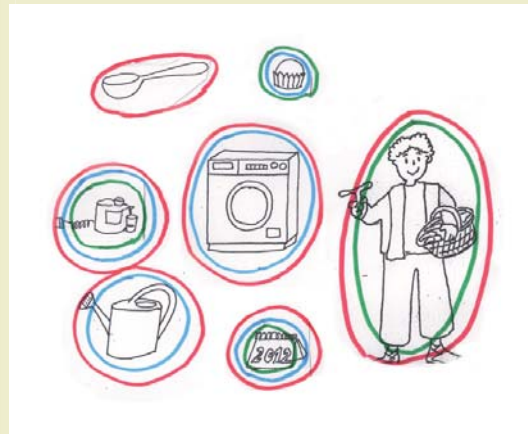
posa a cada síl·laba el gomet

l r d

Proposem un color per a cada so:

- [l]: verd.
- [r]: vermell.
- [d]: blau.

Així, davant el dibuix d'una cadira, l'alumne farà primer un cercle blau, perquè en [cadira] primer sona la [d], i després un cercle vermell, perquè després sona la [r].

	1	2	3	4	
		▲	■	●	calendari
		■	●		pandereta
		■	▲		madalena
	●	■	▲	●	verduleria
		●	▲		piruleta
		■	■	●	nedadora
		▲	■		peladilla
	●	■		▲	guardiola
	▲		■	●	liquadora
		■	●	X	cadira

- Països dels sons. En fer aquesta activitat, proposem fer un mapa en què hi hagi països amb noms de sons, i els alumnes hauran de proposar paraules que corresponguin als diferents països:

- País de [l]: lupa, Lola, lila, escala.
- País de [d]: cada, mida, dona, maduixa.
- País de [r]: mare, cara, pera, figura.
- País compartit de [l] i [d]: paladar, fi-blada, pedala, calada.
- País compartit de [l] i [r]: piruleta, filera, boletaire, flabiolaire.
- País compartit de [d] i [r]: mirada, cadira, parada, diari.
- País compartit de [d], [r] i [l]: calendari, verdulera, filadora.

- Joc dels daus. S'han de tenir tres daus i escriure o dibuixar en les seves cares:

- Noms de persones: Marisa, Maria, Lola, Queralt, Magdalena, Margalida.
- Accions: pedalar, mirar, saludar, calcular, aspirar, respirar.
- Objectes: dau, mirall, lupa, madalena, calendari, filera.

- Marcar amb diferents colors imatges que contenen els sons [d], [l] i/o [r] i encerclar-les per ordre d'aparició dels sons.

Es tiren els tres daus enlaire i es fa una frase correcta amb les tres paraules que surtin:

- Marisa, mirar, lupa → La Marisa mira amb una lupa.
- Lola, calcular, calendari → La Lola mira el calendari per calcular quants dies falten per al seu aniversari.
- Magdalena, aspirar, magdalena → La Magdalena aspira l'aroma que fan les magdalenes que acaba de treure del forn.

També es pot fer aquest joc confegint frases absurdes:

- Margalida, saludar, magdalena → La Margalida saluda una magdalena.
- Maria, pedalar, mirall → La Maria pedala amb el seu mirall.
- Queralt, aspirar, dau → La Queralt aspira a ser un dau.

Cada mestre o logopeda haurà de fer una selecció d'exercicis o bé inventar-ne de nous, dependent sempre dels nens a qui vagi dirigida la seva intervenció.

Per entrenar la generalització també caldrà treballar fora de l'espai habitual i demanar a la família i a l'escola que col·laborin per tal d'aconseguir la generalització en parla espontània d'una forma més ràpida i dinàmica.

Montserrat Massana Molera

Logopeda

Hospital de Sant Jaume d'Olot

montserratmassana@gmail.com

montserratmassana.blogspot.com

Bibliografia

- BOSCH, L. *Avaluació del desenvolupament fonològic en nens catalanoparlants de 3 a 7 anys*. Barcelona: ICE (1987).
- KEITH, R. W. *Test of central auditory function*, dins R. J. Roeser i M. P. Downs [eds.], *Auditory disorders in school children*. New York: Thieme (1988).
- MASSANA, M. *Tractament i prevenció de la dislàlia*. Barcelona: Escola de Patologia del Llenguatge (2003).

